

Ljuset börjar så sakta återvända, vilket innebär att årets första nummer av Gjallarhornet är här. För många innebär ljusets återvändande också att tiden ute i fält påbörjas. I och med bygget av en spårväg i Lund ska området runt nuvarande Allhelgonakyrkan undersökas. Mattias Karlsson, arkeolog på Kulturen och projektledare för grävningen, har tillsammans med Helene Wilhelmson, arkeolog/osteolog på Sydsvensk arkeologi och aktuell med nyspikade avhandlingen *Perspectives from a human-centred archaeology – Iron Age people and society on Öland*, skrivit om de nya metoder som ska appliceras vid utgrävningarna. Ni kan också läsa recensioner av tre arkeologirelaterade böcker och få en inblick i arkeologin i Stockholms län 2016. Det första numret av Gjallarhornet innehåller även kallelsen till Svenska Arkeologiska Samfundets årsmöte den andra maj.

Anna Tornberg och Anton Bonnier

anna.tornberg@ark.lu.se och anton.bonnier@antiken.uu.se

En ny dimension till gravarkeologi – om de kommande undersökningarna av S:t Olofs kyrkogård i Lund

Helene Wilhelmson & Mattias Karlsson

Att undersöka kyrkogårdar, särskilt i en stad såsom Lund, med lång brukningstid och en komplex stratigrafi är en utmaning på många nivåer. Frågeställningarna innebär ofta att en särskild benexpert (osteolog) måste medverka, antingen i fält eller i efterbearbetningen. För att säkra så god dokumentation som är möjligt, är det förra att föredra eller i en kombination: benen kan i sig betraktas som arkeologiska objekt eller kontexter som kräver specialistkunskaper för att ”avläsa”. Under senaste 10-20 åren har metoderna, men även branschstandarden, för att undersöka och dokumentera gravar utvecklats, både ur en arkeologisk och ur en osteologisk synvinkel. Inom osteologin har den ökande specialiseringen i första hand skett inom efteranalysen av ben och mindre prioritet givits att utveckla fältmetoderna: fokus har lagts på själva benen och vad de säger om individ och biografi.

Inom humanosteologin idag är fokus primärt på analysen (efterbearbetningen) av benen, individen och dess biografi. Biografierna har ett uppenbart värde för att förstå det levande samhället – sociala skillnader, hälsans förändring över tid etcetera – och dessa livsöden väcker såväl arkeologernas som allmänhetens intresse. Det blir en livets arkeologi som lyfts fram på så sätt. Sällan läggs mycket vikt vid vad benen kan berätta om gravskick och mortografi (vad som skett med kroppen efter döden). På senare år, framförallt utanför Sverige, har betydelsen av tafonomisk analys framhållits (vilka processer som påverkat benen efter individens död, t.ex. nedbrytning av mjukdelar, omgrävning etc), något som kan belysa aspekter av döden och skillnader gravritualer. I nuläget är det sällan i uppdragsarkeologin eller i rena forskningsundersökningar som en tafonomisk analys ges särskild prioritet. Den springande punkten är troligen ekonomiska resurser då en tafonomisk analys, speciellt en mycket detaljerad i linje med vad som lagts fram i *Anthropologie de terrain/Archaeothanatology* ställer mycket högra krav på dokumentationen och leder därmed till större tidsåtgång med dagens fältmetoder. En del av förklaringen kan också vara att potentialen i sådana analyser behöver än starkare förankring i forskningsfrågor, och det på ett sätt som kan motivera eventuella ökade kostnader, en realitet inom exploateringsarkeologin. Vi hoppas att med grävningen på S:t Olofs kyrkogård visa att det går att arbeta med tafonomiska frågeställningar med nya dokumentationstekniker och fältmetodik utan att det innebär en dramatiskt ökad kostnad i fält. Det sätt att arbeta som vi föreslår har inte bara fördelen att det sparar betydligt mer information till framtida arkeologer utan, anser vi, är även ett praktiskt användbart redskap för att nå ökad kunskap om kyrkogårdar och gravar som arkeologiskt fenomen, vilket självfallet också är relevant även inom den uppdragsosteologiska verkligheten.

Sankt Olofs kyrka är en av de få kyrkor i Lund som legat utanför stadsvallen. Vi vet att den år 1442 var en sockenkyrka som även omfattat hemman i Götstorp utanför Lund. Men i övrigt är

det mycket litet vi vet om den. Kyrkan och kyrkogårdens brukningstid är något oklar. Det kan antas att den brukats i alla fall från 1200 och fram till reformationen. Äldsta omnämnandet av kyrkan är från 1350. I samband med anläggandet av spårvägen i Lunds stad kommer den västra delen av kyrkogården att tas bort. Syftet med undersökningen är att utöka kunskapen om kyrkan och kyrkogårdens användningsperiod, om hela perioden är representerad och gravläggningsintensiteten, men även att få ökad kunskap om vilka människor som begravts där, utifrån deras osteologiska (och isotopbaserade) biografier. Vi vill öka vår förståelse för kyrkogårdens ”befolkning”: om de är stadsbor och/eller utifrån kommande och av olika sociala skikt och hur kyrkogården fungerat som plats.

Metodik och utmaningar i undersökningen av kyrkogårdar

Lunds medeltida stadskyrkogårdar är bra exempel på miljöer med komplex stratigrafi. Kulturlager med olika innehåll och tillkomstsätt har under århundradena grävts om och åter, gravar likaså. Till skillnad från många andra arkeologiska kontexter är inte bara människor eller grävande djur viktiga tafonomiska agenter, även gravarkitekturen utgör ytterligare en faktor. Kistor av träplank kan ha brutits ned eller rasat samman, eller kan en plank ha gett sig, vilket lett till att hela eller delar av en kropp eller ett skelett börjat att ”röra sig”. Med en osteolog i fält är möjligheterna att upptäcka sådana vertikala rörelser betydligt mer sannolik då benen kan bestämmas på plats, liksom dessas anatomiska (eller icke-anatomiska) läge. Men även dokumentationsmetodiken, utöver den som går ut på att identifiera extra ben i graven, är också avgörande för att kunna resonera kring hur det gått till att benen hamnat där de återfinns. Utgrävningsmetodiken varierar, inte minst internationellt, och ibland ses alla ben som inte ligger samlade till en större del av en individ som del av ett omrört så kallat ”kyrkogårdslager”. En äldre strategi har då varit att gräva fram öar med mer artikulerade individer och ta bort ”lös jord” med eller utan ben snarare än gräva i (artificiella) nivåer eller med metoden single-context. Ett sådant förfarande ger en överblick av den stratigrafiska relationen mellan olika gravar i olika nivåer men är både tekniskt riskabelt, svårdokumenterat och en mycket långsam teknik. En aspekt som tyvärr aktualiseras vid vissa undersökningar, särskilt i städer, är risken med att lämna framrensade skelett in situ efter arbetsdagens slut. Ovälkomna besök nattetid som resulterar i förstörelse och stöld av ben har förekommit.

Fältmetodik och reflexivt arbetsätt på S:t Olofs kyrkogård

Gravar ger alltid spännande biografier om de gravlagda, det vill säga om benen är tillräckligt väl bevarade. Däremot har de omblandade eller fragmentariska gravarna, som många gånger endast betecknats som ”omrörda”, hitintills ofta bidragit med förhållandevis begränsad ny information. Att kunna göra en osteologisk bedömning i fält, kontinuerligt under utgrävningen, skulle både kunna ge ett informerat underlag för eventuell prioritering av lämningarna, alltså om vilka ben som verkligen är helt omrörda, såväl som öka möjligheten att ”bringa reda” i delvis omblandade kontexter. Exempelvis kan artikulerade (i betydelsen anatomiskt relativt in situ) kroppsdelar identifieras.

Vi kommer därför att ha en aktivt grävande osteolog med i fält hela tiden. En enklare tafonomisk analys görs i fält och kopplas till databasen i GIS. Vi kommer att integrera 3D-modellering (Image-Based-Modeling) kopplat till GIS (georefererade modeller) kontinuerligt i fält. Metoden har en detaljgrad och informationsrikedom som vida överstiger foto eller en

ritning och mätning (antingen med totalstation/gps eller manuellt) då precisionen är betydligt större (1-2mm för en georefererad modell jämfört med totalstationens, optimalt angivna 5-10 mm). Detta är del i ett samarbete med specialister på digital arkeologi, forskare från DARKLab (www.darklab.lu.se/) vid Lunds universitet som också kommer att utveckla några av sina senaste metodiska intresseområden på S:t Olofs kyrkogård. De kommer att delta under hela fältarbetet och jobba parallellt med oss med sina frågeställningar, något som också kommer att gynna de övergripande och centrala frågeställningarna.

Med tanke på risken för ovälkomna nattliga besök i grävområdet, och för att kunna gräva effektivt, kommer vi kontinuerligt att ta upp ben efter dokumentation. Då vi har tillgång till 3D-GIS i fält kan vi se grävningen som *en händelse* genom att det går att arbeta med sammanförda georefererade modeller. Det är en modern variant på 1970-talets översiktsfoton från Lund där skeletten rensades fram stegvis och en hel undersökningsyta, då täckt av skelett, fotograferades med kran innan de togs upp. Fördelen är att förutom överblick erbjuder tekniken även möjlighet till rumslig analys, att följa en nivå exempelvis och jämföra individerna på denna nivå (och jämföra exempelvis armställningar, datering utifrån fynd och ^{14}C -analys). Både arbetssättet med 3D och osteologi inklusive tafonomi borgar för att stratigrafien kan utforskas på en ny nivå och utöka förståelsen av kyrkogårdslager. Vi hoppas också i förlängningen att kunna visa den stora potentialen i att integrera 3D i undersökningen av dessa komplexa lämningar och hur lite (i alla fall utifrån tidigare erfarenheter) tid det faktiskt tar jämfört med dagens dokumentationsstandard i fält för gravkontexter. Vi räknar med att påbörja undersökningen i april och återvända till skrivborden och tvättrummet i maj, förhoppningsvis något klokare redan då.

Bild 1. St Peters kyrkogård, platsen för nuvarande Stadsbiblioteket, under utgrävning 1968. Översiktsbilden visar skelett i olika stratigrafiska nivåer framrensade för gemensam dokumentation. Foto: Kulturen i Lund.

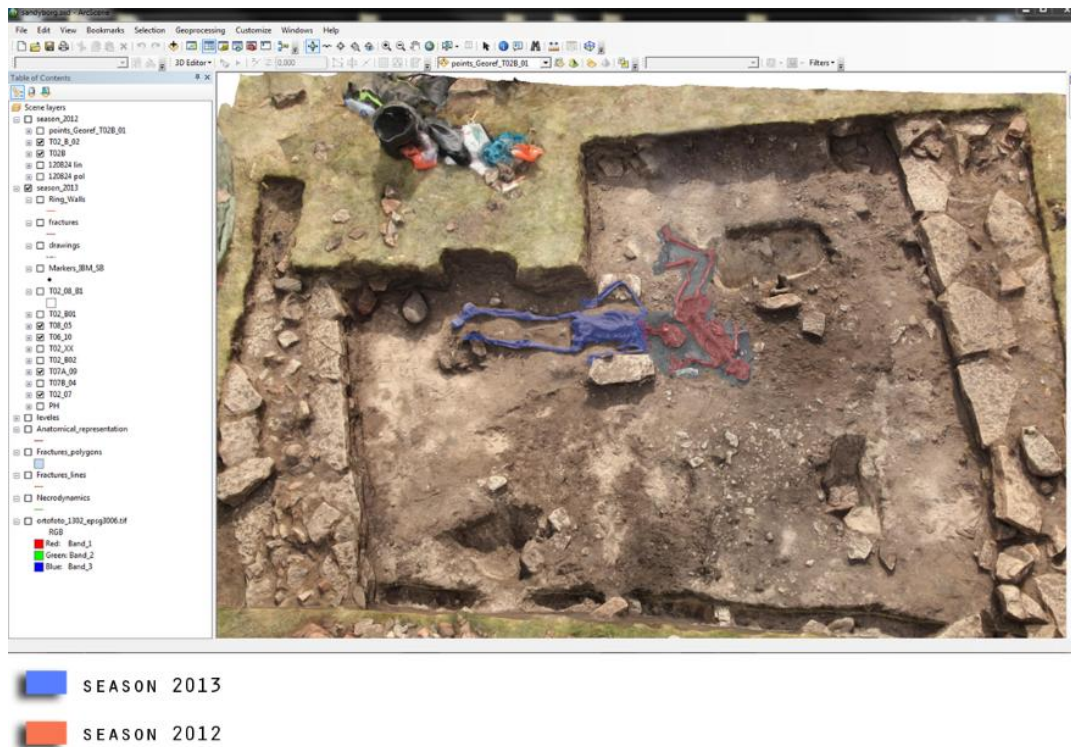

Bild 2. Två skelett utgrävda och dokumenterade med 3D-modellering (IBM) under två olika säsonger ses här som en enda händelse igen i 3DGIS och kan analyseras som en enhet. Bild: Nicolás Dell'Unto, DARKlab, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.

Bild 3. Kyrkogatan, grävning för rörläggning 1953, kyrkogård tillhörande St Nikolaus. På bilden syns en komplex stratigrafi där även gravriktningen verka ha satts ur spel för senare (övre) gravläggningar. Foto: Kulturen i Lund.

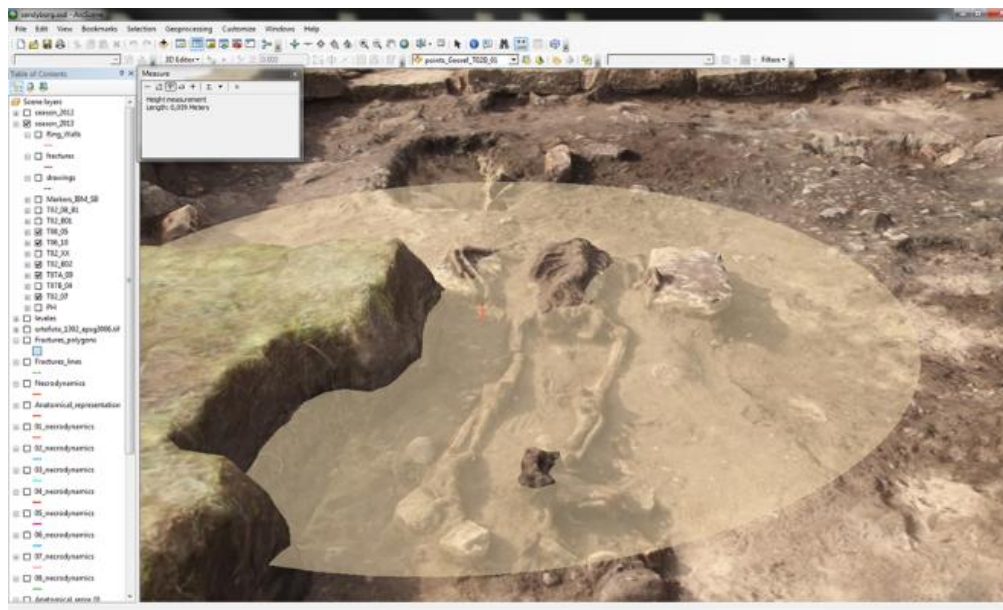

Bild 4. Ett exempel på ett användbart verktyg för att förstå och analysera stratigrafi: nivåmätnar-verktyget i 3DGIS kan visa en nivå och dess relation till olika delar av en kropp. Den upphöjda nivån (mörkare färgpartier inom cirkeln) på torson, armarna och en del av höger fotled beror på att dessa ligger på stenar (individen ligger utsträckt på mage med fötterna närmast i bild). De delar av kroppen som inte låg på stenar ligger betydligt djupare (cirka 7 cm). Bild: Nicolás Dell'Unto, DARKlab, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.

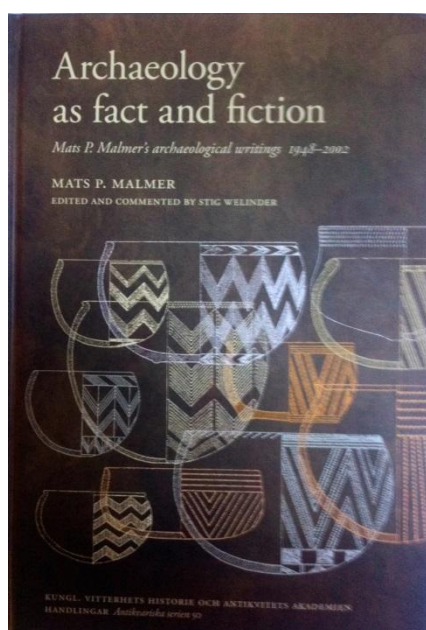
Bild 5. Placeringen av de döda är inte alltid normstyrd vilket denna dubbelgrav är ett tydligt exempel på. Kropparna har arrangerats på ett sätt som uttrycker en påtaglig närhet mellan de döda, de tycks dessutom ha lagts som om de haft ögonkontakt. Kv. S:t Clemens 9, grav 1731, utgrävd år 1984. Foto: Kulturen i Lund.

Archaeology as fact and fiction. Mats P. Malmer's archaeological writings 1948 – 2002

Mats P. Malmer

Edited and commented by Stig Welinder

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien Handlingar Antikvariska serien 50

Måndagen 6 februari presenterades rubricerade bok på Vitterhetsakademien i Stockholm med inledande ord av Birgitta Svensson, Akademiens ständige sekreterare, samt med presentation av boken och kommentarer kring texterna av bokens redaktör, professor Stig Welinder. Mats Malmer's (1921 – 2007) avhandling *Jungneolitische Studien* 1962 var inledningen på en period av intensiv debatt om den arkeologiska forskningsprocessen. I den nu utgivna boken *Archaeology as fact and fiction* finns ett urval artiklar – kapitel ur Malmers böcker samt manuskript. Urvalet gjordes av Brita Malmer utifrån ett utkast av Mats Malmer. Artiklarna ger en inblick i Malmers innovativa arkeologiska tänkande och speglar hans djupa metodologiska kunnande. Stig Welinder har skrivit korta introduktioner till bokens olika avsnitt som

benämns *From typologi to actualism*, *Innovation processes*, *Quantifying the Bronze Age*, *Fieldwork* och *An archaeological life*.

Samtliga kapitel inom dessa avsnitt speglar synnerligen väl Mats Malmers syn på bland annat metodfrågor, teori, innovationsprocesser, kvantitativa problem som exempelvis viktsystem under bronsåldern samt hans ytterst noggranna sätt att gå till väga i det arkeologiska fältarbetet.

Stig Welinder presenterar ingående i en mycket intressant introduktion Mats Malmer's arkeologiska tänkande i dess samtida sammanhang. Han framhåller inledningsvis att Malmer syftade till att uttrycka sin arkeologi i klara, otvetydiga och logiskt sammanhängande förslag. Detta framgår mycket tydligt i de artiklar som utvalts för publicering i boken. Welinder framhåller också i sin genomgång av Malmers olika arbeten att Malmers arkeologi också medförde antagonism hos vissa andra arkeologer och även mellan generationer och skriver ”but in fact there were few who understood him until after one or two decades”.

Malmer ansåg att forskaren måste arbeta som om total objektivitet var möjligt. Detta tänkande präglade hans arkeologi. Att mäta och väga föremålen var t ex mycket viktigt. Han ansåg att det är bara i de arkeologiska fynden som ideologi, teknik och socioekonomiska förhållanden kan återspeglas på samma sätt som det endast är i pollendiagrammen som odlingsintensiteten

kan spåras. Begreppet pleion och dess betydelse för att studera förhistoriska innovationsprocesser var något som Malmer införde i arkeologin med utgångspunkt i modeller inom kulturgeografin. Professor Torsten Hägerstrand var en person vars tankar Malmer tog till sig när han beskrev var och hur nyheter introducerades i Skåne under neolitikum. Han använde sig av den kartografiska metoden isaritm-kartor. Detta var på sin tid något fullständigt nytt inom nordisk arkeologi. Också begreppet korologi lånade Malmer från geografin.

Malmers avhandling är ytterst detaljerad avseende terminologi, metod, typologiska element och tydliga definitioner och med presentation av så kallade produktionsdiagram som visar stridsyxekulturens korologi och kronologi. En artikel i den nya boken behandlar särskilt produktionsdiagram. När det gäller att kvantifiera bronsåldern redovisar några artiklar Malmers upptäckter av viktsystem i den skandinaviska bronsåldern.

Avsnittet om fältarbete innehåller Malmers mycket detaljerade beskrivning av utgrävningen av Sankt Jörgen i Åhus, fyndet och upptäckten av Lilla Loshult-pilen – första gången det stod klart att microlither användes för att förse pilar med skarpa ”hullingar”. Teori och metod vid utgrävningen av Alvastra pålbyggnad åren 1976 – 1980 ger en detaljerad inblick i den noggranna planeringen av grävningen och vilka frågor som ansågs viktiga att undersöka.

Slutligen är det mycket intressant att läsa Malmers artikel om sitt arkeologiska liv. Han deklarerar att han gav sig in i arkeologin därför att han ansåg arkeologi var roligt och att arkeologi kan användas bland annat för att diskutera dagens samhälle. I denna artikel framhåller också Malmer att han anser att det är vetenskapens plikt att söka sanningen och att han tror att arkeologins plikt är att söka sanningen om forntiden.

När jag läste boken kändes det som om jag förflyttades bakåt i tiden till Mats Malmers noggranna och precisa föreläsningar med mycket tydliga förklaringar och metodiska genomgångar! Jag vill varmt rekommendera *Archaeology as fact and fiction* till läsning.

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@gmail.com

Arkeologi i Stockholms län 2016

Det var titeln på heldagsseminariet som Länsstyrelsen i Stockholms län anordnade för elfte året i rad. Kulturmiljöenhetens chef Louise Schlyter framhöll vikten att förmedla resultat av de arkeologiska undersökningar som företas och Jan Dunér gjorde en exposé över vad som uträttats under 2016. Antalet ärenden ökar år från år och 2016 fattades 1163 beslut i fornlämningsärenden. Kostnader för arkeologiska åtgärder uppgick till 74 miljoner. I framtiden kommer ärenden att hanteras digitalt i allt ökad omfattning.

Det var många intressanta föredragningar rörande undersökningarna 2016. På förmiddagen redovisades utgrävningar i Molnby, resultat från Träsättra avseende säljägarnas vardag och symbolik, den nyupprättade Slussenportalen som är en länk till arkeologin vid ombyggnaden av slussen samt undersökningar vid Ribby ängar – rörde det sig om metallhantverk eller matlagning? Vidare fick de många åhörarna information om utgrävning av ett romerskt järnåldersgravfält på Turingeåsen i Nykvarn och om resultaten från arkeologiska och osteologiska undersökningar vid Götes mack i Sigtuna (se artikel i Gjallarhornet 2014:3).

Efter lunch informerades om olika projekt och utredningar. Ett avsåg skyltar och runristningar i Stockholms län och ett rörde borgen Täljehus i Södertälje. Birka fortsätter att vara ett intressant forskningsområde och preliminära resultat redovisades från ett tvåårigt forskningsprojekt som rör hamnen i Birkas Svarta jord. Ett annat spännande projekt avsåg bronsålderns metalldeponeringsplatser som förutsägbar fornlämningsstyp. Vi fick också höra om fragmenterade platser, ting och människor – stenkonstruktioner och depositioner på gravfältslokaler i Södermanland ca 1 000 – 300 f Kr. Dagen avslutades med ett föredrag kallat *Framkantsarkeologi i utkanten*. Det handlade om arkeologiska forskningslaboratoriets undersökningar av fossilt landskap från äldre järnålder vid Södersättra och Påtåker i Sollentuna.

Några av dagens mycket intressanta redovisningar beskriver jag närmare här. I *Träsättra*, Åkersberga, upptäcktes en boplats i samband med en arkeologisk utredning inför ett vägbygge. Niclas Björck, Arkeologerna, berättade att hela platsen undersöktes och daterades till ca 2 500 f Kr. Då låg boplatsen vid kusten av en ö i det dåvarande skärgårdshavet. Utgrävningen påvisade att hyddorna på boplatsen låg i en cirkel kring ett öppet område – närmast en bystruktur. Kokgropar fanns också. Keramik påträffades utanför husen – närmare ett halvt ton - och massor av brända ben. Det fanns också mängder av redskap från när och fjärran. Mest spännande av fynden var de *lerfiguriner* som påträffades vid utgrävningen. Det är typer som känns igen från fynd i Finland – t ex Jettböle på Åland och i Jokaniemi – samt i Ryssland. Figurinerna föreställer människor, älgar, björnar, ormar och sälar. Gravar påträffades även i anslutning till bostäderna. Boplatsen liknar i struktur säljagarboplatsen Ajvide på Gotland. Just lerfigurinerna uppmärksammades mycket i media under hösten 2016.

Stockholms läns museum bedriver ett projekt, delvis finansierat av länsstyrelsen och som avser att granska *skyltarna* som finns i anslutning till *länets runristningar*. Undersökningen går ut på att undersöka var skyltar finns, hur gamla de är och hur de ser ut samt också hur

runstenarna ser ut. Lägesbestämning med GPS av runstenarna sker också i projektet. Anna Östling och Lars Andersson från läns museet skildrade mycket entusiastiskt att de nu besökt 575 runstenar. Det har i vissa fall varit svårt att finna ristningarna, särskilt de på hällar och block som mossats över. Det finns block med fina skyltar men där ingen målning är kvar på de överväxta klumpstenarna. Andersson befarar att de därför någon gång i framtiden kan komma att försvinna om inte ristningarna vårdas. Skyltarna är av skiftande kvalitet – många är mycket fint utformade men det finns flera mycket gamla som påverkats av ålder och är svåra att läsa. Andra skyltar är trasiga. Vissa skyltar är privata, andra har uppsatts av olika fornminnes- och hembygdsföreningar. Projektet har noterat att det finns ett 60-tal olika typer av informationsskyltar om länets runristningar. Ungefär ca 60 % av runristningarna har skyltats.

Lars Andersson nämnde att nära gården Tingstaden på Färingsö finns ett impediment med två runstenar. Platsen låg under vikingatiden vid en vattenled. Lars tror att runstensplatsen kan ha varit en tingsplats. Sammanfattningsvis har projektet gett en god uppfattning om skyltutformning och runstenarnas skick. Slutsatsen är att det gäller att uppmärksamma när runstenar utsätts för vanvård – vilket inventeringen visat i en del fall.

Mycket intressant var även Lena Holmquists och Sven Kalmrings – båda från Stockholms universitet - redovisning av preliminära resultat från ett tvåårigt forskningsprojekt rörande *hamnen i Birka*. Sven Kalmring har forskat kring hamnen i Hedeby där en brygga undersökt med måtten 10 x 32 meter. Den 1969 -1971 delvis utgrävda stenkistan på Birka har ett breddmått på endast 2,8 meter. Det får dock antas att samma båtar anlöpte bryggan i Hedeby som i Birka. Varför är Birka-bryggan så smal?

Birkas 700-tals hamn sträckte sig långt in på den mark som idag är Svarta jorden. Hamnen befann sig inte långt från stadsvallen. I projektet har återundersökts den del av stenbryggan som grävdes 1969 – 1971. I projektet har också undersökts fortsättningen av den då grävda bryggan. Avsikten är att finna rester av bryggans trästruktur. (Åren 1990 – 1995 grävdes också fram en del av en stenbrygga i samband med undersökningar i anslutning till Hjalmar Stolpes gamla schakt). Vid den nu genomförda undersökningen återfanns dels en stolpe i marken där stenkistan slutar, dels tre ytterligare stolphål med trärester i förlängningen av stenkistan. Trolig datering är 853 – 854. Många fynd har påträffats i grävningen, bl a ett litet gjutet drakhuvud som också var Birka symbol i samband med grävningen 1990 – 1995. Frågan är nu – var ligger Birkas 900-talshamn?¹

¹ Birka är aktuellt i ett annat sammanhang för närvarande. Med georadar har en tidigare okänd stormannagård identifierats under hösten. Terrasser påträffades där våren 2016. Platsen är utanför stadsvallen vid Korshamn på Birka. Det var en gång en av de viktigare hamnvikarna på Björkö. Hallhuset är ca 40 meter långt och finns i anslutning till ett inhägnat område, kanske kopplat till religiösa aktiviteter. Området sträcker sig från huset ner mot hamnen. Det är alltså en högstatusmiljö. Ytterligare en gård har identifierats på platsen. Arkeolog Johan Runer, Stockholms läns museum, bekräftade för mig under seminariet att det kan vara den gård som hövitsmannen Herigar bebodde när Ansgar kristnade honom under det första Birka-besöket 830 e Kr. Birka är långt ifrån färdigtolkat!

Martin Rundquist har bedrivit ett synnerligen intressant projekt som rör bronsålderns offerplatser/depåer i främst Mälardalen med omnejd. Han har noterat 140 platser med deponerade föremål av brons. På 87 % av platserna har påträffats ett föremål och på övriga flera. Det som är intressant är att offerplatserna ligger i våta lägen, gärna en strandzon, skyddade inlopp, åar, forsar och liknande. Bland de exempel som togs upp är Hyndevad vid Eskilstuna ett intressant offerområde med många fina föremål som lagts i forsen från senneolitikum och in på 1600-talet! Martin Rundquist har också noterat att depåerna ligger ungefär 1,5 – 2 km från hällristningar, boplatser eller kända gravar.

Som alltid är länsstyrelsen seminarier synnerligen välbesökta och föredragen mycket väl illustrerade med Powerpoint. Vilka andra länsstyrelser i Sverige har motsvarande årlig aktivitet?

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@gmail.com

Svenskarna och deras fäder de senaste 11 000 åren

Karin Bojs och Peter Sjölund

I dessa tider med främlingsfientlighet på grund av stora flyktingströmmar till Sverige är det angeläget att ta del av Karin Bojs och Peter Sjölands ytterst intressanta och populärt skrivna bok som utifrån DNA-teknik visar hur människor under årtusendens lopp anlänt till Sverige. Till Sverige har ständigt strömmat in människor från olika delar av världen. Det tog sin början när isen smälte och landet började bli möjligt att besöka.

Det är - som författarna skriver - ”pappornas historia” som skildras. Författarna har utgått från akademiska DNA-studier, bland annat analyser av DNA i mångtusenåriga skelett samt också från flera tusen privatpersoners släktforskning med hjälp av DNA. Utgångspunkten har varit dagens svenska mäns Y-

kromosomer. DNA från dessa kromosomer visar hur vandringarna har gått under årtusendenas lopp ända fram till nuvarande Sverige. De vanligaste grenarna av Y-kromosomer hos svenska män är I1, R1b, R1a, N, I2, Q, E, G och J. Av dessa finns 38 % av I1, 22 % av R1b och 18 % av R1a. Betydligt mindre andelar finns av de övriga Y-kromosomerna. I1 kommer huvudsakligen från norra Europa, R1b från västra/norra Europa och R1a från östra/norra Europa. Boken skildrar tydligt hur Europa över tid har fått sin befolkning från olika håll.

I olika avsnitt skildras de olika invandringsvågorna. De första jägarna kom till dåvarande Sverige för 11 700 år sedan när istiden tog slut. De kom in från södra Europa men också från östra Europa. DNA-analyserade män från Skandinaviens jägarstenålder tillhör gruppen I2 och härstammar från en man som levde för ungefär 22 000 år sedan. Författarna skildrar vidare böndernas ankomst för ca 6 000 år sedan. De visar hur jordbrukare från Mellanöstern spred sig i olika vågor ut i Europa och upp till Skandinavien. Forskare har DNA-analyserat tidiga bönder. Analyserna visar hur de spritt sig från Syrien, Turkiet via Grekland, Ungern, Alperna och Tyskland till Sverige.

Senare under stridsyxetid i Sverige kom en ny invandring. Dessa människor härstammade från en herdekultur ”yamna” på Östeuropas stäpper. Med sig hade de indoeuropeiskt språk, ylletyg och metallurgiska kunskaper. En del sökte sig längre västerut och specialiserade sig på metall. De utvecklade i Storbritannien klockbägarkulturen. Under bronsåldern kom ytterligare invandring från västra och södra Europa till Sverige. Invandrarna var också ”yamna” ättlingar. Y-kromosomerna i gruppen R1b dominerar mest i kustlandskap och bärare av dessa kom från väster. Bärare av R1a är mer koncentrerade till inlandet. Kanske de första människorna med dessa kromosomer landsteg i sydvästra Sverige. En annan grupp med kromosomen I1 kom

från norra delen av nuvarande Tyskland. Samerna kom under järnåldern in både österifrån och söderifrån.

Författarna skildrar bland annat även hur vikingarnas DNA spred sig västerut och finns hos ättlingar på de brittiska öarna och österut hos människor längs floderna i Ryssland. Även under medeltid och nyare tid förekom folkförflyttningar/invandring – t ex skogsfinnar och valloner som kom till Sverige. Läsaren får också en belysning av Bure-ättens släktträd – världens största släktutredning över en släkt under senmedeltid och Vasatid. Författarna skildrar ingående hur en privatperson kan gå till väga för att analysera sitt DNA och därmed bidra till att klargöra dels vilket släktträd vederbörande tillhör, dels vilken fäderneslinje han/hon tillhör. Karin Bojs och Peter Sjölunds bok är väl värd att läsa!

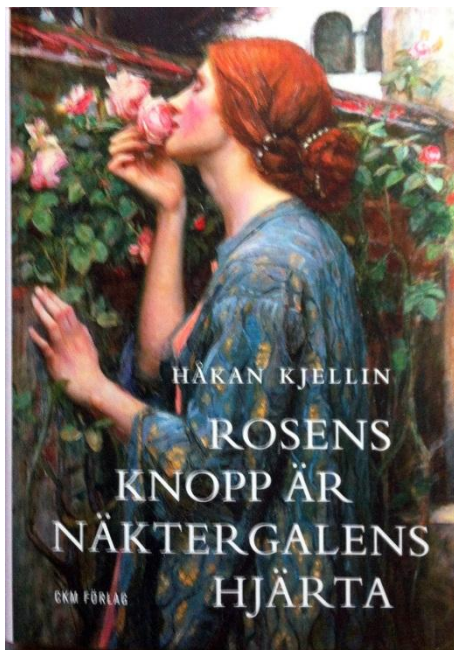
Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@gmail.com

Rosens knopp är näktergalens hjärta. Kulturhistoriska strövtåg i rosens värld

Författare: Håkan Kjellin

Förlag: CKM förlag

Rosens knopp är näktergalens hjärta är den första bok på svenska som behandlar rosens kulturhistoria. Boken utkom i januari 2017 och är synnerligen rik på olika berättelser om rosen – allt från antiken och till nutid. Läsaren får ta del av hur växten ros behandlas i örtaböcker och botaniska verk, skönlitteratur och trädgårdshandböcker. Genomgående skildras de kulturhistoriska aspekterna på rosen. Framför allt skildras rosen ur ett europeiskt perspektiv men en noggrann genomgång görs även av rosens historia i Persien, varifrån vi fått både rosor och berättelser om dessa blommor. Trädgårdar blev en utomordentligt viktig del i den persiska kulturen och rosen nämns mycket av de klassiska persiska poeterna.

Vi får också veta så gott som alla rosens användningar. Den har över tid använts som medicin, som mat, i skönhetsvård, som prydnad mm. Från nyttoväxt till att bli trädgårdsprydnad är rosen känd från framför allt början av 1800-talet. Författaren visar att ända från antiken har rosen använts för att beskriva det som är vackert, värdefullt och behagligt. I skrift nämns rosen första gången i västvärldens äldsta bevarade diktverk, Homeros *Iliaden* från 700-talet f Kr. Rosen nämns sedan i flera antika skrifter. Intresset för rosor var t ex mycket stort i romarriket och rosen omnämns i Marcus Terentius Varros (116-27 f Kr) handbok om lantbruk, *De re rustica*. I mer än tusen år lästes den romerska encyklopedin *Naturalis historia* av Plinius den äldre (23 – 79 e Kr). Rosen inleder i boken avsnittet om blommor. Plinius beskriver de rosor som förekom i det romerska riket och hur man odlade dem.

I åtskilliga skrifter därefter behandlas rosen men inte förrän på 1200-talet återfinns en saklig beskrivning av själva rosen och inte dess medicinska egenskaper. Det vanliga var annars att beskriva rosen som en medicinalväxt. Med ökad kolonisering och handel kom många nya växter till Europa, inte minst olika sorters rosor från Kina. Antalet rosenarter ökade markant och rosorna beskrevs i olika böcker från 1800-talets början.

Rosens kulturhistoria började skildras främst i böcker på 1800-talet. Carl Jonas Love Almqvist och August Strindberg är exempel på skönlitterära författare som skildrar rosen. Rosens mångsidighet – bland annat som parfym - beskrivs ingående av författaren Håkan Kjellin som påpekar att perserna redan på 900-talet lärt sig att framställa rosenvatten. Med islams utbredning spreds inte bara själva rosenvattnet utan också kunskapen om destilleringsprocessen.

Författaren berättar initierat att den ros som var känd i frankernas och germanernas riken under medeltiden var nyponrosen – inte den odlade rosen hos greker och romare. Inte förrän

man på slotten börjar anlägga trädgårdar och plantera så kallade ”hundrabladsrosor” blev kulturrosen dikternas ros. Rosen började förekomma som symbol i olika sammanhang. Rosen kunde vara en dödssymbol – en dödens budbärare och rosor kopplades ofta ihop med gravar. Ända sedan antiken har gravar smyckats med rosor. Bland de medeltida texterna finns den kända boken *Roman de la Rose* (Romanen om rosen) från 1200-talet. Som ättevapen har rosen använts ofta – i England ätten *Lancasters röda ros* och *Yorks vita*. I Sverige fanns den kända ätten *Tre rosor*.

Boken om rosen är rik på historier om rosen, citat från författare från antiken och till nutid, hur rosen använts av vällustiga kejsare och av kyrkans kvinnor och män. Kort sagt – läsaren får stifta bekantskap med litteratur som använt rosen som symbol för kärleken och för livets korthet i texter från antikens Rom till vår tids populärmusik.

Noter, ett avsnitt med beskrivning av personer som nämns i boken från antiken och framåt, ett bildregister samt ett utförligt index är värdefulla bilagor. Framför allt vill anmälaren framhålla bokens synnerligen vackra och många bilder som för det mesta är i färg. Här finns bilder på olika rosor, rosor som inslag i målningar från medeltid och framåt, rosor som avbildas i medeltida handskrifter mm.

Kjellin har i sin synnerligen läsvärda bok ingående och mycket engagerat skildrat rosens kulturhistoria!

Nils Ringstedt
Nils.ringstedt@gmail.com

Disputationer

Johnny Karlsson har disputerat vid Stockholms universitet med avhandlingen *Spill - Om djur, hantverk och nätverk i Mälardalen under vikingatid och medeltid*.

Den 11 januari, kl. 10.00 i De Geersalen, Geovetenskapens hus, Svante Arrhenius väg 14, Stockholm.

Opponent: Mats Roslund, Lunds universitet.

Yvonne Karlsson har disputerat vid Göteborgs universitet med avhandlingen *På jakt efter kvinnors arbete. En modell för analys av genus och arbetsdelning på forntida boplatser. Exempel från Timmeråshyddan, Skrivarehelleren och Hus 13 på Fosieboplatsen*.

Den 24 februari, kl. 13.00 i Sal T302, Gamla Hovrätten, Olof Wijksgatan 6, Göteborg.

Opponent: Kristin Armstrong Oma, Universitetet i Stavanger.

Helene Wilhelmson disputerar vid Lunds universitet med avhandlingen *Perspectives from a human-centred archaeology. Iron Age people and society on Öland*.

Den 12 april, kl. 13.15 i LUX C126, Helgonavägen 3, Lund.

Opponent: Karina Gerdau-Radonic, Bournemouth University.

Svenska Arkeologiska Samfundet 70 år!

Svenska Arkeologiska Samfundet bildades den 5 maj 1947 som en sammanslutning där verksamma arkeologer från de skilda vetenskapsgrenarna kunde förenas.

2002 skrev Nils Ringstedt en utredning om samfundets verksamhet 1947-2001, vilken finns att läsa på Svenska Arkeologiska Samfundets hemsida (<http://arkeologiskasamfundet.se/about.html>).

Inför 70-årsjubileet kommer Nils Ringstedt (ordförande för Svenska Arkeologiska Samfundet 2004-2006), med avstamp i sin tidigare utredning, att skriva en historik som täcker upp tiden efter 2001. Artikeln kommer att publiceras i nummer två av Gjallarhornet, som lämpligt nog kommer ut i maj, lagom till jubileet.

ARRANGERA ETT ARKEOLOGICAFE!

Funderar ni på någon arkeologisk fråga som ni vill få besvarad? Vill ni veta mer om arkeologiska utgrävningar eller kulturarvet i er hembygd? Eller vill ni kanske djupdyka i någon aktuell arkeologisk debatt?

Svenska Arkeologiska Samfundet hjälper till att arrangera ett arkeologicafe i form av en föreläsningskväll, tematräff eller liknande. Ni kan vara en förening, t.ex. en hembygdsförening, ett byalag, en studentgrupp eller ett nätverk. Ni ordnar lokal, bjuder in en eller flera föreläsare och sprider information om arrangemanget på er ort. Den inbjudna föreläsaren kan vara arkeolog eller någon annan som kan dela med sig av sina kunskaper. Vi står för kostnaderna upp till 10 000 sek för inbjudna föreläsare, tryck av affischer, annonser och i viss mån lokalhyra. Vi hjälper även till att sprida information om arrangemanget via vårt nyhetsbrev *Gjallarhornet*, vår hemsida (www.arkeologiskasamfundet.se) och facebook sida.

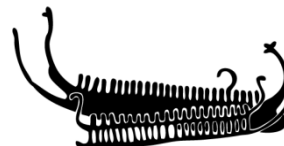
Ni kan föreslå arkeologicafeer löpande under året men vi behöver minst två månader på oss för beslut, så var ute i god tid! Skicka ert förslag med en kort beskrivning om hur arrangemanget ska gå till, vilket arkeologiskt ämne eller tema som ni vill ta upp och vilken/vilka föreläsare ni tänkt bjuda in. Vi kan också hjälpa till att hitta en arkeolog som matchar temat på arrangemanget. Bifoga även en budget över kostnaderna.

Skicka ditt förslag till: info@arkeologiskasamfundet.se

Svenska Arkeologiska Samfundet

VÄLKOMNA TILL Svenska Arkeologiska Samfundets årsmöte 2017

Plats: Historiska museet, Röda rummet, Narvavägen 13-17, Stockholm.

Tid: Tisdag den 2 maj kl. 17.00–19.15

Program: 17-18.15 Föredrag samt diskussion under temat ”Gallring av arkeologiskt material”

Lisa Börjesson, Uppsala universitet:

Uppdragsarkeologins vetenskapliga dokumentation – Förutsättningar och framtidsutsikter

Helene Wilhelmsson, Lunds universitet:

Vad behöver vi tänka på idag, i magasin såväl som i fält, för att försäkra arkeologin en framtid? En tvärvetenskaplig osteologs reflektioner från uppdragsarkeologi och forskning

Morgan Nordberg, Riksarkivet:

Gallring av allmänna handlingar - Utgångspunkter och principer vid informationsvärdering

18.15-18.30 Bubbel och tårta med anledning av Samfundets 70-årsfirande

18.30-19.15 Årsmöte Svenska Arkeologiska Samfundet

Dagordning för årsmötet:

- § 1. Mötets öppnande.
- § 2. Fråga om mötets behöriga utlysande.
- § 3. Fastställande av dagordning.
- § 4. Val av mötesordförande, mötessekreterare samt två justeringsmän tillika rösträknare.
- § 5. Upprättande och justering av röstlängd.
- § 6. Behandling av förvaltningsberättelse och revisionsberättelse (utdelad).
- § 7. Frågan om ansvarsfrihet för styrelsen.
- § 8. Styrelsens förslag till budget 2017.
- § 9. Val av styrelseordförande.
- § 10. Val av övriga styrelseledamöter och suppleanter.
- § 11. Val av revisorer och suppleanter.
- § 12. Fastställande av eventuella avgifter.
- § 13. Val av valberedning.
- § 14. Ärenden väckta av styrelsen eller ledamöter.
- § 15. Övriga frågor.

Joakim Wehlin
Dalarnas museum
Box 22, 791 21 Falun
joakim.wehlin@dalarnasmuseum.se

I enlighet med stadgarna ska förslag som ledamot vill ha behandlat lämnas till styrelsen senast fyra veckor före årsmötet. Har du förslag, kontakta ordföranden:

PlusGiro

INBETALNING/GIRERING A

Meddelande till betalningsmottagaren

Till PlusGirokonto

35 12 10 - 0

Betalningsmottagare (endast namn)

Svenska Arkeologiska Samfundet

Avsändare (namn och postadress)

Årsavgift 2017

Svenska kronor

öre

200,00

#04#

Gjallarhornet

Deadline för nästa Gjallarhornet är den 29 april. Bidrag skickas till Anna Tornberg eller Anton Bonnier, helst med e-post: anna.tornberg@ark.lu.se eller anton.bonnier@antiken.uu.se. Alternativt: Anna Tornberg, Lunds universitet, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Box 192, 221 00 Lund eller Anton Bonnier, Uppsala universitet, Institutionen för arkeologi och antik historia, Box 626, 751 26 Uppsala.

Gjallarhornet distribueras numera endast via e-post som pdf. Det kan också hämtas på Samfundets hemsida: <http://www.arkeologiskasamfundet.se/gjallarhornet.html>.

Glöm inte att meddela Samfundet om du byter e-postadress. På så vis missar du inte utskick av Gjallarhornet eller annan information. Skicka dina uppgifter om byte till asa.berggren@sydsvenskarkeologi.se.

Vill du bli ledamot i Svenska arkeologiska samfundet?

Är du aktiv inom det arkeologiska fältet och vill hålla dig uppdaterad om vad som sker inom dess olika grenar? Vill du vara med och utveckla Samfundets verksamhet eller delta i dess olika aktiviteter? Då välkomnar vi varmt din ansökan om medlemskap. Vi vänder oss till dig som arbetar med arkeologi inom till exempel arkeologisk uppdragsverksamhet, på universitet, museer och länsstyrelser, eller är antagen till forskarutbildning.

Medlemsavgiften är 200kr/år. Som medlem får du regelbundet nyhetsbladet Gjallarhornet samt inbjudan till Svenska Arkeologmötet, seminarier och temaresor.

Ansökan mailas till:

ledamot@arkeologiskasamfundet.se

När du har fått besked om att ansökan godkänts sätter du in årsavgiften 200 kr på:

Kontonummer: Plusgiro 351210-0

Betalningsmottagare: Svenska Arkeologiska Samfundet

På första inbetalningen, ange ”ny medlem”, namn, adress och e-post. Du kan även maila oss så skickar vi inbetalningskort.